

ivo vojnović ekvinokcij

5

PREMIERA V ČETRTEK, DNE 4. FEBRUARJA 1954

IVO VOJNOVIČ

EKVINOKCIJ

Drama v štirih dejanjih

Nastopajo:

Kapitan Frano Dražić	Nace Res	
	Marijan Dolinar	
Niko Marinović — Amerikanec	Jože Kovačič	
Ivo Ledinič — mojster, graditelj bark	Janez Eržen	
Pavo — barkarjol	Mirko Cegnar	
Slepi Vlaho — berač	France Trefalt	
Toni — mlad fant	Gustl Perne	
Grobar	Metod Mayr	
Anica — Franova hči	Nada Bavdaževa	
Jele — Ivova mati	Elvira Kraljeva k. g.	
	Angelca Hlebčetova	
Kata — Pavova žena	Mara Černetova	
Marija — poštarica	Klio Maverjeva	
Lucija — Franova služabnica	Vera Blanč-Kalanova	
Mornarja Luka	Lado Štiglic	
	Andro	Janez Grašič
Mladeniča Ivo Perović	Laci Cigoj	
	Marko Vojvodić	Bogdan Fajon
Pristaniški delavec	Jože Pristov	

Sodelovali so:

Prevod	Branko Rudolf
Režija	PETER MALEC k. g.
Scena	akad. slik. Maks Kavčič
Kostumi	Mija Jarčeva

Predstava traja dve uri in pol. Daljši odmor po II. dejanju

Prešernovo gledališče

K r a n j

Opazke k Vojnovičevi drami Ekvinokcij

Nekateri so mnenja, da Vojnovičeva drama „Ekvinokcij“ izgubi skoraj vse, če ni igrana v originalnem dubrovniškem jeziku. Mislim, da bi lahko isto trdili o zelo različnih znanih dramah svetovne literature in še posebej o Shakespeareovih. Brez dvoma je jezik bistvena sestavina vsakega dramskega oblikovanja. Osnova vsake drame pa je vendar oblikovanje značajev in spopada med njimi. In v značajih, zapletih in razpletih, v spopadih in v drobnih duševnih napetostih, v katerih se gibljejo, je bistvena moč drame. In naj se pri prevajanju še toliko izgubi, — kljub vsem izgubam ostanejo pomembne drame v bistvu vendarle nedotaknjene in močne.

*

Dejstvo je, da je Ivo Vojnovič eden najmočnejših jugoslovanskih dramatikov. Viški njegovega dramskega dela spadajo k najbolj dragocenemu, kar je kdajkoli kdo pri nas napisal in v kateremkoli našem jeziku. „Ekvinokcij“ je ponovno dokazal svojo žilavo življenjsko moč kot drama, kot opera (Marijan Kozina-Brkanović) in tudi nazadnje v filmu „Nevjera“ (Nevihta), ki je bil doslej eden umetniško najmočnejših jugoslovanskih filmov. Podrobnejše raziskovanje kaže, da so ravno „velike linije“ Vojnovičevih dram, osnovni značaji in osnovni spopadi, posebno močne, zdrave in polne življenja. Posebno močan je „center“, osnovna dramska zamisel. Sicer je čisto tehnično Vojnovič samostojno prinesel v dramo marsikaj, kar je v njegovem času bilo še v zraku. V tistem desetletju kakor Čehov, posebno pa še hudožestveniki, ki so ga igrali, vendar pa popolnoma samostojno, je Vojnovič uvajal „razpoloženja“ s slučajnimi glasovi (n. pr. petelinje petje, koraki, škripanje vrat, mimogrede izrečene besede prehajačev . . .). Ti pripomočki prinašajo prostoru svežino, živo barvo življenja, včasih pa imajo tudi simbolični pomen. V „Ekvinokciju“ je takih mest nekaj, vendar ne mnogo, izrazito pa govori nevihta. V takih in podobnih sred-

stvih je bil Ivo Vojnović v svojem času zelo moderen — in je še danes. Kajti taka sredstva pri njem niso zunanja, temveč duševno poglobljena. Prav tako moderno je njegovo tenkočutno prisluškovanje govorjenemu ritmu svojih postav, razpoloženju, na pol priznanim mislim in željam ali celo nehotenim izpovedim.

Zato seveda ni moderna vsa drobna obdelava. Zelo nemoderno je govorjenje „v stran“ — samogovori. Prav tako resnično nemoderna poteza je pri Vojnoviću tu pa tam sentimentalnost, večja čustvenost, kakor jo prenese oder ali pa čustva poslušalcev. Takih pri Vojnoviću sicer ni mnogo, nekaj pa jih je vendarle. Lahko domnevamo, da našemu dramatikumu, človeku močnih realističnih instinktov, sentimentalnost ni bila posebno blizu, da se je pa v tem — kakor dramatikumu nasploh — hote ali nehoote uklanjal modi svojega časa.

Teže je Slovincu razumeti in izraziti neko drugo posebnost dubrovniške dikcije. Kdorkoli je mogel opazovati Dubrovčane doma, slišali „plemenite“ Dubrovčane, ki se razgovarjajo med seboj, si mora reči, da je v načinu dubrovniškega govora, v samem izgovarjanju besed neka samozadovoljnost, neka naglašanje lastne osebe, neka gizdavost, če še ne neka patetika. Te gizdavosti ni mogoče razumeti, če se posebej ne vživiš v te ljudi, aristokratske republikance, ki so v sovražnem svetu tako dolgo ljubosumno varovali čast svoje republike, da jim je ta način govora postal naraven. (V „Ekvinokciju n. pr. Ivo.) Slovincu vsekakor ta način izražanja ni blizu. Povprečen Slovinc svojo osebo prej skriva kakor da bi jo poudarjal. Mogoče bi tu primerjal Cankarjevega Kantorja in kapitana Dražića iz „Ekvinokcija“. Oba sta nasilnika, ali Kantor učinkuje s hrupnim izbruhom, besede Frana Dražića pa režejo kakor nož. Tu nikakor ne gre za temperament dveh različnih pisateljev, temveč za razloček v čutenju južnjakov in Sredozemcev v nasprotju s tistimi precej težjimi in bolj „alpskimi“ Slovenci.

„Sredozemstvo“ Vojnovićevih ljudi se kaže še v nečem drugem. Njegovi ljudje se izražajo v hitrih besednih obratih, v slikovitih primerjavah, frazah ali tudi psovkah, ki jih večkrat tudi samo na pol izrečejo, da se olajšajo, pri sobesedniku pa ne izzovejo zamere. Prav tako uporabljajo reke, ki že sami po sebi pomenijo neki vsebinsko logični poudarek (to o sv. Mihaelu, o koledah itd.). Ta način izražanja spet ni blizu slovenskemu, pač pa italijanskemu. S tem načinom govora je Vojnović zadel posebnost slovanskega Dubrovnika, njegovo barvitost, strastnost in moč.

Kakor smo že rekli — dejanje „Ekvinokcija“ je samo po sebi mogočno. To je — kakor v vseh velikih dramah — obenem konflikt v značajih in socialni konflikt, kajti jasno je, da nosijo vsi globoko zasnovani značaji s seboj svojo okolico, svoja lastna doživetja, kakor tudi dobršno mero doživetij svojih soljudi.

Očitno ni odveč, če se spomnimo na to, da se je glasilo popolno ime pisca Ivo conte Vojnović, saj je bil grof, dubrovniški aristokrat, ki pa je bridko občutil osamelost dubrovniških „gosparov“ in se je zato — kakor nekdanji veliki Dubrovčani — z veseljem priključil ljudstvu ter izpovedal njegove demokratične in narodne ideale. Conte — in obenem demokrat. Ponosen Dubrovčan — in obenem iskren Hrvat in Jugoslovan, razen tega pa še svetovljan — to so oznake pisca. Od tod je v njegovem delu opazna ljubezen do ljudi in tudi nekako aristokratski poudarek na ponosu njegovih značajev. Sicer se tu nekoliko starejši Vojnović sreča z našim Cankarjem, besede kakor „kralji v cunjah“ so mu brez dvoma bile všeč...

*

Vojnović je povlekel prav genialno paralelo med spopadi v neživi naravi in med strašnimi spopadi v človeški družbi, ki se očitujejo v značajih. Vojnović je hote in nehote pokazal, da delujejo v ljudeh nasprostva (mnogokrat socialna nasprotstva), mogočna, pogostokrat elementarna kakor nevihte. Pri tem je kot močan realist zelo upravičeno uporabil dejstvo, da ekvinokcij (Ured. op.. enakonočje: 21. marca in 23. septembra) s svojimi burjami in nevihtami močno vpliva na razpoloženje ljudi, da jih dela bolj nemirne, bolj razdražljive in bolj pripravne bodisi za spopade, bodisi za samoizpovedi.

Še neka posebnost ozadja drame: Jadransko morje v tej drami ni več modro, ljubo, bleščavo in nasmejjano, temveč sivo, razburkano, mračno in nevarno. Tudi kadar je mirno in modro, je predvsem „pusto more“. Pri tem ima „pusto“ mogoče isti pomen kakor v slovenščini, ali pa pomeni nekaj prostranega, kar človeku ni posebno prijazno, temveč polno ovir, ravno zaradi velike razsežnosti. To gledanje na morje odgovarja natančno gledanju ljudstva, nasprotuje pa romantiki, — tudi Vojnovičevi romantiki. Ljudstvo v Jadranskem morju predvsem rednika, ki pa ni posebno prijazen. Čisto znanstveno moramo priznati, da je Jadransko morje samo po sebi v resnici revno morje in je revščina ljudi posledica revščine „pustega“ morja, pa naj se zdi turistu „objektivno“ še tako zapeljivo lepo. Vojnovičevo gledanje na morje je

skrajno realistično. Tako brezobzirno realistično risanje človeka in morja pa je značilno tudi za vse osebe te drame. Tudi v „Ekvinokcijo“ ni mogoče razumeti, če se ne zavedamo, da jim je morje v najboljšem primeru samo nekaj, kar je samo po sebi dejavno in tudi terja dejavnosti. Niku pomeni n. pr. priliko, da po njem odide v druge kraje, „široko cesto“.

Isto skrajno realistično gledanje je opazno pri risanju značajev in njegovem socialnem profilu. Vojnović je izredno dobro poznal svoje Dubrovčane, zato je vedel, da jim je neke vrste aristokratstvo zlezlo v kri. Tu ne gre za to, da v „Ekvinokcijo“ ni nobene resničnega aristokrata. In to še ni vse. Kadarkoli pri Vojnoviću nastopajo aristokrati po krvi, so besno ponosni in zagrizeni, sterilno odporni proti lastnim čustvom (Orsat in rodbina Orsole) ali pa se — kot izjeme — zavedajo, da je treba biti preprost človek in delati za ljudstvo in biti z ljudstvom, kakor je zapisano na koncu „Dubrovačke trilogije“.

V „Ekvinokcijo“ sta kapitan Frano Dražić in „Amerikanec“ Niko Marinović — oba aristokrata v nekem patriarhalnem pomenu besede. Oba imata privilegiran položaj, sta „nekaj višjega“, in če jim ljudje, ki so nižji od njiju, govorijo „ti“, izrekajo te besede s polnim priznanjem dejstva, da tem „gosparom“ nikakor niso enaki, pa čeprav so prepričani, da so gospari ničvredneži, ali — kakor pravijo Franu — morski razbojniki. Edina izjema je Lucija, ki formalno vika gospodarja, vendar se tudi ta trese pred njim. Če se mu upa drzno ugovarjati, je za to potreben skoraj večji pogum, kakor pa tisti, ki ga kažejo Molièreove dekle, Dorina, Martina ali Toinetta. Taka patriarhalnost je obenem stara in nova. Saj gre za čas okrog 1860. leta, ko se je podjetništvo v Ameriki in v Evropi zelo močno razmahnilo. V igri „Brez dote“ kaže Paratov obenem staro brezobzirnost aristokratov in novo, na zunaj včasih uglajeno grobost in moč denarnih mogotcev. Obe brezobzirnosti se stopnjujeta včasih druga v drugo, v absolutno zaničevanje soljudi, ki so jim samo sredstvo, predvsem tudi do zaničevanja in grdega ravnanja z ženami, ki jih vsi ti mogotci ljubijo skrajno egoistično in tiransko. V tej zadnji lastnosti sta tudi Frano in Niko docela enaka. Sicer pa oba nikakor nista shematično črnobelo risana grduna in pošastneža, temveč človeško razumljiva in — prav zato še bolj nevarna. Saj nista čisto brez senc dobrote ali človeškega čutenja, celo takrat ne, ko očito hinavčita.

Seveda sta oba plebejca, ne ponosna na rodbino, temveč — („moderno“ kapitalistično) na delo svojih rok in svojo oblast, v

kateri uživata. Istočasno jima je — kot Dubrovčanoma — nekje v zavesti zraslo prepričanje, da sta zato, ker sta postala gospoda v denarju, zrasla tudi v veljavi. In — ne motita se — ljudje ju imajo za „gospara“, za gospodo, precej enako resničnim aristokratom; to pomeni samo, da ju enako ne marajo in da ju samo na zunaj enako spoštujejo. Za preproste Dubrovčane razložek med staro in novo gospodo gotovo ni posebno velik, saj jim je predvsem pomembno dejstvo, da so sami prej ko slej ostali siromaki v nekem sožitju, ki mu dajejo blagoslov stari običaji, čut solidarnosti, nekoliko pa tudi cerkev, ki jih tolaži v nevoljah.

Kar je verskega čustvovanja v „Ekvinokciju“, ni nikjer mistično povezano z idejo drame, ampak je le izraz karakterjev in načina njihovega čustvovanja. Kot tako ne moti enotnosti konflikta, oziroma ideje drame.

B. R.

Slepi Vlaho

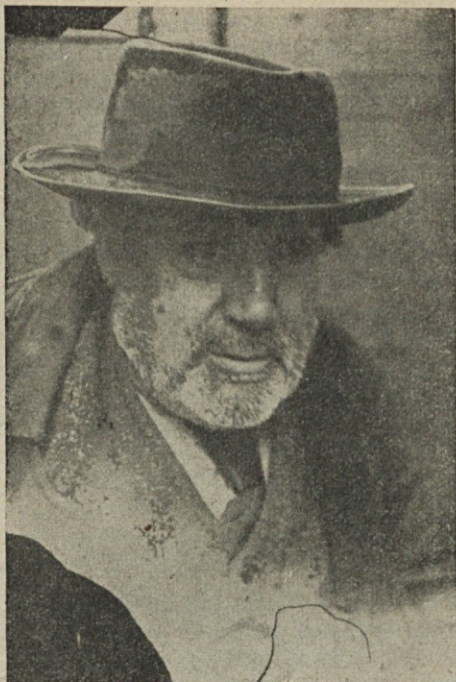
(Odlomek iz Živkovićeve „Galerije dubrovačkih oridjinala“)

Slepi Vlaho in Gusto Agazzi sta bila dubrovniška kolendara (kolednika), da jima ni bilo para. Gusto, prav tako slep, je brenkal na liro, a Vlaho in Gustov sin sta pela. Vlaho je bil tudi pesnik, pa je uganil včasih kako prav duhovito. Koledovala sta po večkrat na leto: na sv. Katarino, na sv. Miklavža, sv. Lucijo, na božič ter pred Novim letom. Gusto je zabrenkal, Vlaho pa je povzdignil svoj glas:

„Došli smo vam kolendati,
ovom dvoru dare dati —
U našega gospara prid dvore,
pjevajmo, braćo, do zore...“

Za Vlaho lahko rečemo, da je bil zadnji dubrovniški trovatur (trubadur). Saj je napisal precej pesmi, ljubavnih ali pa koledniških. Po materi, ki je bila doma z Malte, so ga zvali Vlaho Maltez. Poročil se je štirikrat, pa niti z eno ženo ni bil zadovoljen, zmerom se je pritoževal. Sosedom je bil gorak, v svoji avtobiografiji pa se je kazal pravega svetnika. O svojih pevskih sposobnostih takole poroča:

„Ko sem shodil in sem lahko že pohajal po mestu, sem si polagoma zapomnil ulico za ulico. Kadar sem dobil kaj denarja,

Slepi Vlaho

sem ga varno shranil. Zbiral sem ga pred cerkvenimi vrati. Če so me pevci ugledali v cerkvi, pa so me brž poklicali na kor.

Pok. dum (župnik) Mato Gjupanović je dejal: „Un orecchianti simile è difficile trovare.“ (Takega pevca s tako dobrim glasom je težko najti.) Glas sem imel manjifik (čudovit), toda noto (melodijo) sem ponekod zgrešil. Ali sem bil neroden! Ostal sem bariton zato, ker sem si izmišljal note, ki niso bile zame (za sopran), a nihče me ni na to opozoril. Spodrknilo mi je včasih, ko sem potegnil noto više, da bi ne zaostal za drugimi.“

Svojo biografijo takole zaključil:

„A kad ovi svijet ostavim,
i raja še je dobavim,
molit ću se za vas Bogu,
sve što više ja uzmogu,
da vam Bog dâ svijem slogu!“

Vlaho je bil tudi igralec. V njegovi diletantsko igralski karieri je bil spomina vreden dan 13. april, 1903. leta. Takrat smo lahko na deskah gledališča Bondina videli med našimi vrlimi diletanti v „Ekvinokcijo“ poleg našega gospara (gospoda) Iva Vojnoviča tudi njega... Naš Vlaho je „Slepega Vlaha“ dosti dobro zaigral. Da mu ni bilo prav lahko, ni težko razumeti. Ni bilo prav enostavno vzeti vloge osebe, ki sprašuje Jelo Lediničevo: „A kako to, da ne pitaš, zašto me nekakva žena rodila i ostavila ispred vrata od ošpedala (bolnišnice)?“ — „Ma, gospari, nè, nijesam se ja tako rodio...“ zapazi Vlaho pri prvi bralni vaji in nekaj truda je bilo treba, preden so ga pomirili, da si je gospod avtor v svoji umetniški fantaziji tako zamislil. — Zgodilo se je na neki skušnji, ko je bila po Jelinih ganljivih besedah vrsta na njem, da je umolknil in nikakor ni mogel naprej... „Vi ste me, gospodjo, kómovili (ganili)...“ je skušal opravičiti svoj molk, obrnjen proti ge. Gj. Lesić-Bukovac, brisoč si svoje slepe, zasolzene oči.

Umrl je 16. januarja, 1907. leta, star 69 let.

*

Opomba: Pesmi (tekst in melodija), ki jih poje v naši upri-
zoritvi „Ekvinokcija“ slepi Vlaho (F. Trefalt) — so originalne
„kolende“ slepega Vlaha.

Nekaj o Vojnoviću, o „Ekvinokciji“ in o Dubrovnikovi preteklosti

Republiko Dubrovnik je renesanca zelo rano obiskala, toliko da ne ob istem času kakor Italijo, kjer je tekla njena zibel. Primorska mesta so bila trgovske, versko in politično povezana z Italijo in tako ni prav nič čudno, da se je vpliv renesance tako naglo dotaknil naše obale in rodil bogate književne sadove tudi pri nas. Seveda niso bili povsod idealni pogoji za njihovo rast. Po vsem Balkanu so nenehno grozili turški vpadi; Dalmacija pa je le v majhnih presledkih svobodno zadihala, dušila jo je nadoblast mletske republike, ki je izkoriščala podrejena mesta predvsem v vojaške namene. Ljudstvo je bilo politično zatirano in kulturno zaostalo, ker so se Mlečani v duhu svoje aristokratske republike naslanjali le na plemiče in krvavo zatirali vsako revolucionarno gibanje.

Z Dubrovnikom je bilo drugače. Imel je za sabo že svojo tisoletno svobodo. Kadar pa je moral priznavati nadoblast ali Benečanov

ali Bizantincev ali Turkov, ni bila ta nesvoboda v drugem, ko v plačevanju davkov ter v nekih formalnostih. V vseh političnih situacijah pa si je znal s spretno diplomacijo očuvati svoje trdnjavske zidove pred močnejšimi rokami osvajalcev. Svojo samostojnost je zgubil šele 1806. leta v času, ko je Napoleon neusmiljeno gazil po Evropi proti jugu in vzhodu.

Kot trgovsko mesto je imel Dubrovnik trgovske stike in pogodbe z vsemi balkanskimi državami, postal je glavno uvozno in izvozno izhodišče za vso trgovino na Balkanu. Tako je razumljivo, da so se s trgovskimi potmi, ki so vodile preko Jadrana, odprle možnosti tudi za kulturno sodelovanje. V Italiji, ki je bila v XV. stoletju kulturno središče Evrope, so se lahko šolali kajpada samo plemiški sinovi. Kmalu pa je Vijeće poklicalo v republiko italijanske humaniste, ki so osnovali šole po svojem vzoru. Tako je postalo XV. stoletje pričetek cele tristoletne epohe nove književnosti, ki je zrasla iz narodnega jezika in v duhu preporoda, renesance, iz humanizma, ki je reševal človeka srednjeveške morale in miselnosti.

Sto let po padcu Dubrovnika ni zgodovina zabeležila ničesar razen dolgočasne literature, ki je životarila v senci evropskih velikanov. Šele Vojnovičev »Ekvinokcij« je bil resnično življenje s pravim pogo-
vornim jezikom. Res je, da je Vojnovič bil aristokrat in da je z nekim domotožjem občutil propadanje in izumiranje dubrovniških »gosparov« in da ni bil čisto objektivni do te zgodovinske nujnosti.

O Vojnoviču bi Engels prav gotovo ne mogel reči isto kot o Balzacu, ki je vse življenje stremel, da bi bil sprejet med aristokrate, pa jih je kljub temu kritično obdelal, tako da je lahko Engels z vso upravičenostjo dejal, da ne bi mogel nikjer drugje dobiti tako popolne slike o družbenem procesu v Franciji v dobi restavracije kot ravno v Balzacovih romanih. Ni potrebno dokazovati, da so bile Vojnovičeve simpatije na strani dubrovniških »gosparov« in da je hotel ovekovečiti prav ta aristokratski Dubrovnik (»Dubrovačka trilogija«). Dragocenosti »Dubrovniški trilogije« (ki je zgrajena iz treh enodejank: Allons enfants, Zaton, Na taraci) niso v njeni poetizaciji, s katero želi avtor zbuditi simpatije do aristokracije, niti v psihološkem zagovarjanju svojih likov, pač pa edinele v zgodovinski verjetnosti stoletnega propadanja dubrovniške aristokracije, ki jo je prikazal po svoji — sicer že malo okrnjeni realistični zasnovi.

»Ekvinokcij« (napisan 1895. leta) je njegovo najmočnejše realistično delo. Sicer se tudi v njem opažajo literarni tokovi takratnega časa (brez patetike, teatraličnosti in pretirane simbolike tudi tukaj ni šlo), vendar pomeni za vso jugoslovansko književnost precejšen korak naprej). Tako realistične atmosfere nekega kraja dotlej še nihče ni prinesel na oder.

Vsebina Ekvinokcija:

Dejanje nas postavi sredi med dubrovniške siromake, ribiče in ladjedelce, med vse one, ki jim grozi, da se bodo morali nekoč pridružiti »Amerikancem«, zapustiti družino za negotovo srečo izseljencev. Med njihovimi vsakdanjostmi vsakdanjega življenja srečamo ljubezen mojstra Iva in Anice, hčerke bogatega in oduševanega kapitana. Za srečo te ljubezni se bori Ivova mati Jele, junakinja naše drame. Tedaj se namreč vrne iz Amerike Niko Marinović, da bi si nabral med revnimi okoličani ceneno delovno silo za svoje rudnike, pa tudi zato, da odpusti neke stare dolgove kapitanu Dražiću — za ceno njegove hčerke Anice. Takrat pa Jele v grozi spozna, da je Niko njen pobežli zaročenec in oče njenega sina. Kljub velikemu ponižanju (ko se Niku razodene in jo ta zavrže) ubrani Ivu, da ne ubije svojega tekmeča — svojega očeta. Nazadnje ji le uspe, da pribori srečo mladi ljubezni. Sama pa mora umreti.

*

Posebnost te drame je prav katastrofa. Vojnović sam jo je nešteto krat korigiral, bolj ali manj so se mu korekture posrečile, za učinkovit dramski razplet pa je ekspozicija katastrofe le prenerodna in seveda predolga. (Starci, ki so se zbrali v cerkvi, da bi z božjo pomočjo sodili grešnikom — nekakšna današnja porota — oprostijo Jell velikih greh, ker je po pravici ubila rablja zaradi časti in sreče svojega otroka.) »Božja sodba«, ki jo vodi župnik, je zanimiv zgodovinski rekvizit ljudskega pravosodja, Vojnoviću pa očitvidno ni šlo le za rekonstrukcijo tega ljudskega sodišča; jasno je, da je hotel z njim juridično oprati krivdo ubijalke Jele. S tem pa je dejanje precej zavrl, niti ni podprl Jeline nekrivde, ki je moralno dovolj očitna.

Malec se je zato odločil, da bo »božjo sodbo« črtal in pustil dejanje bolj naravno izteči.

Življenje in delo Iva Vojnovića:

Rodil se je 1857. leta v plemiški družini; mati mu je bila italijanskega rodu. Gimnazijo je obiskoval v Splitu in Zagrebu, kjer je tudi študiral pravo. Kot sodni in administrativni uradnik je služboval po raznih krajih Hrvatske in Dalmacije, nekaj časa pa je bil dramaturg zagrebškega gledališča. Zadnjih petnajst let pred svojo smrtjo — umrl je 1929. leta v Beogradu — se je ukvarjal samo še s književnostjo. Kakor našega Cankarja, tako je tudi njega avstrijska oblast med prvo svetovno vojno zaprla v Šibeniku, ker je v Beogradu prisostvoval premieram svojih dram, ki proslavljajo Kosovo.

Že v zgodnji mladosti se je seznanjal z evropsko književnostjo. In seveda z vsemi literarnimi tokovi svojega časa. Realizem, verizem, simbolizem, dekadenca, ekspresionizem. Vsak od teh — izmov je znatno vplival na njegovo plodnost. Na splošno pa prevladujeta ali sim-

bolizem ali realizem (slednji v »Dubrovniški trilogiji« in v »Ekvinokciji«). Drugo skupino dram, v katero štejejo tudi »Ekvinokcij«, imenujejo tetralogijo majke: »Smrt majke Jugovića« (mati žrtvuje za domovino svoje otroke), »Lazarjevo vstajenje« (mati se odreče sinu, da bi rešila svojo vas pred turško osveto) ter »Imperatrix«. Manj popularni in bolj evropski sta začetna komedija »Psyhe« in »Gospodja sa suncokretom«.

Mnoga njegova dela, zlasti »Ekvinokcij«, so prevedena v druge jezike in nemalokrat tudi igrana. Med Nemci je »Ekvinokcij« uglasbil F. Neuman.

J. Z.

Režiser Peter Malec o sebi

Ko sem se leta 1935. vrnil z Dunaja, kjer sem študiral na Akademiji za igralsko umetnost pri prof. Klitschu, — pravi o sebi režiser Peter Malec, — sem debutiral z „Izdajo pri Novari“ v ljubljanski Drami s kar lepim uspehom. V vseh glavnih vlogah sem imel zasedene danes že pokojne prvake ljubljanske Drame (Kralja, Pluta, Levarja, Lipaha, Marijo Vero). Angažmana kajpak nisem mogel dobiti zaradi velike finančne krize, s katero se je uprava takrat borila.

Ker pa je prav tedaj odšel iz Maribora Vladimir Skrbinšek v Skopje, je ostalo za njim režisersko mesto prazno. In tako sem ostal v mariborski Drami vse do vojne. Uspehe sem imel s Čapkovo „Belo boleznijo“, Begovičevim „Božjim človekom“, Laveryjevo „Prvo legijo“, Knittelovo „Via Malo“, Schillerjevimi tragedijami „Marijo Stuart“ ter „Kovarstvo in ljubezen“. V tem obdobju sem delal tudi z Elviro Kraljevo, ki gostuje zdaj v „Ekvinokciji“ v glavni vlogi matere Jele. Vsi, kakor tudi vsa mariborska publika, smo jo cenili ne le kot veliko igralko, marveč tudi kot dragočnega človeka. Njena skromnost in predanost gledališkemu delu sta bili vsakomur dobro znani. V teh letih je odigrala ogromen repertoar. Zanimivo je, da je 1919. leta — précej ko je prišla h gledališču — nastopila v vlogi Anice v „Ekvinokciji“ in bržkone bo slavila drugo leto svoj tridesetletni jubilej umetniškega dela prav v „Ekvinokciji“ z vlogo matere Jele.

Med vojno in eno sezono po vojni sem bil aganžiran kot igralec in režiser v ljubljanski Drami. Nato sem delal dve leti in pol v Kranju, nakar sem sprejel angažman najprej v Dubrovniku, kjer sem ostal tri sezone. Najbolj so mi ostale v lepem spominu uprizoritve „Kralja na Betajnovi“, „Razvaline življenja“ ter

Režiser P. Malec

„Globoko so korenine“. Za letos sem povabljen, da dokončam v znamenitem Kneževem dvoru „Celjske grofe“, ki smo jih študirali že pred leti, pa smo morali študij opustiti, ker nismo dobili kostumov.

Med tem časom so me večkrat vabili v Ptuj, — kot gosta in tudi kot stalnega umetniškega vodjo. Sprva sem precej okleval, ker sem imel ponudbo za Zader in Reko. Potem pa se je le tako naključilo, da sem zajadral v „Prlekijo“. Spočetka sem imel o o tem koncu sveta precej skromno mnenje, ko pa sem se zasidral, pa sem se med temi ljudmi kar znašel in do kraja uživel. S skromnim in požrtvovalnim ansamblom smo naštudirali Veroniko Dese-niško, Prebrisano norico, Ljubezni in morja valovi itd.

Za dramo „Ekvinokcij“ sem se navdušil že kot študent, prvič pa sem jo videl na odru v Dubrovniku, kjer jo igrajo po isti koncepciji že od 1926. leta. Zlasti sta me navdušila glavna ženska vloga Jele in pa dubrovniški dialekt.

Že leta in leta sem stikal za slovenskim prevodom, pa ga nikjer ni bilo dobiti. Zato smo se letos odločili v Ptuju, da damo delo prevesti. Veseli me, da bo premiera tega prevoda prav v Kranju, kjer sem toliko časa z veseljem delal. Zavedal sem se pa, da zahteva delo močne igralske osebnosti, kar še posebno velja za

Jelo. Zato sem zaprosil upravo, da je povabila kot gostjo članico ljubljanske Drame Elviro Kraljevo. S tem pa seveda še zdalec ne podcenjujem domačega ansambla.

Vrnil se bom nato nazaj v Ptuj, kjer bom še letos delal Götzovo „Dedinjo“ in pa „Ekvinokcij“. Neke stare obveznosti do mariborskega gledališča pa kar nekako odlašam. Ob kraju sezone pa zadržno upam, da bom šel za par tednov na Dunaj, da si spet nabere m pobud in razgledov za svoje nadaljnje delo.

Elvira Kraljeva

gostuje v Prešernovem gledališču

V prijetnem kramljanju je minil večer in ko sem zdaj, naslednjega dne, sedel za mizo, vidim, da bo treba vse tisto, kar sem si med tem kramljanjem zabeležil, — bilo je mišljeno kot intervju, — „umetno“ razširiti. Gospa Kraljeva je skromna o sebi, toda večer je bil prelep in zdaj mi je žal, da nisem vsaj petine tega zapisal, kar se je vrstilo mimo mene v njenih spominih. Pa je že tako, da sem prišel k njej s strogo formuliranimi vprašanji in da sem se jih tudi zvesto držal. Ne vem, če je to kaj v zvezi z začetno prakso ...

Gospa Kraljeva se je rodila v Trstu. Sama pravi, če pride še do ene vojne, da se bo za gotovo spet znašla v Trstu, kajti prva vojna jo je vrgla v Maribor, druga v Ljubljano ... tretje si pa nihče ne želi. In zato ji vsi želimo, da bi ostala v Ljubljani. — Še kot otrok je že nastopala v tržaškem Narodnem domu, ki so ga kasneje Italijani požgali. Bila je tudi v Skrbinskihovih dramski šoli. V Mariboru jo je znameniti igralec in režiser Nučič vzel iz svoje šole naravnost v gledališče, kjer je odigrala vse mladostne partije (Hedvigo v „Divji rački“, Ofelijo, Julijo itd.), zelo zgodaj pa je uspela v karakterjih (Sv. Ivana, Ofelija, Elizabeta v „Mariji Stuart“, Desdemona v „Othelu“ itd.) Naj kdo verjame ali ne: na isti dan je igrala 14-letno deklenco, nato pa 80-letno starko! Ko mi je to povedala, sem se spomnil, s kakšno lahkoto obvlada vso tonsko in barvno lestvico svojega glasu.

1941. leta je morala z mnogimi mariborskimi igralci bežati v Ljubljano. In tako smo jo dobili v neposredno sosesčino tudi mi. Iz ljubljanske Drame bi omenil njeno Ifigenijo (Göthe) „Ponzio, zlobno dekle, ki s svojimi spolzkimi zgodbicami muči hčere gospe

Elvira Kraljeva

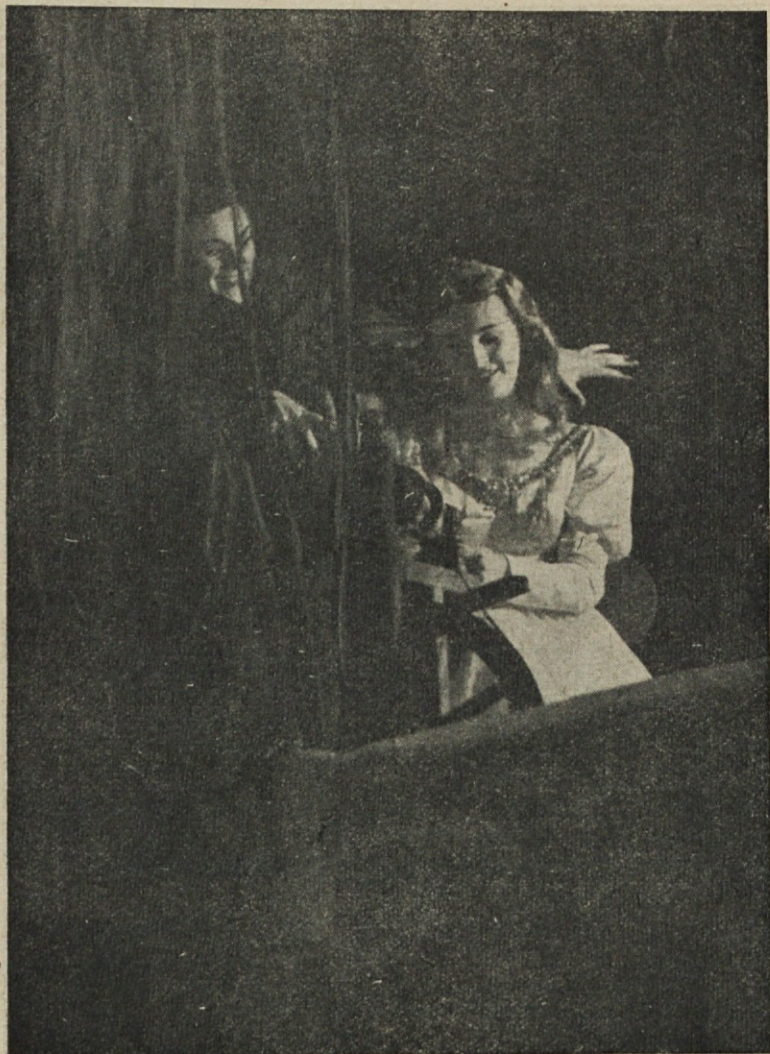
Albe v „Domu Bernarde Albe“; strpljivo lektorico v „Povabilu v grad“ ter zločinsko Marfo v Tolstojevi drami „Moč teme“.

To je vse in če je malo, govori to le o njeni skromnosti in o moji nesposobnosti, da bi proslavil njeno ime v nanizanih ditirambih. Kljub temu, — kdor jo vidi le enkrat na odru, je ne bo pozabil. Da pa je bila res zlaeta teta v filmu „Vesna“, menda ni potrebno še posebej spominjati.

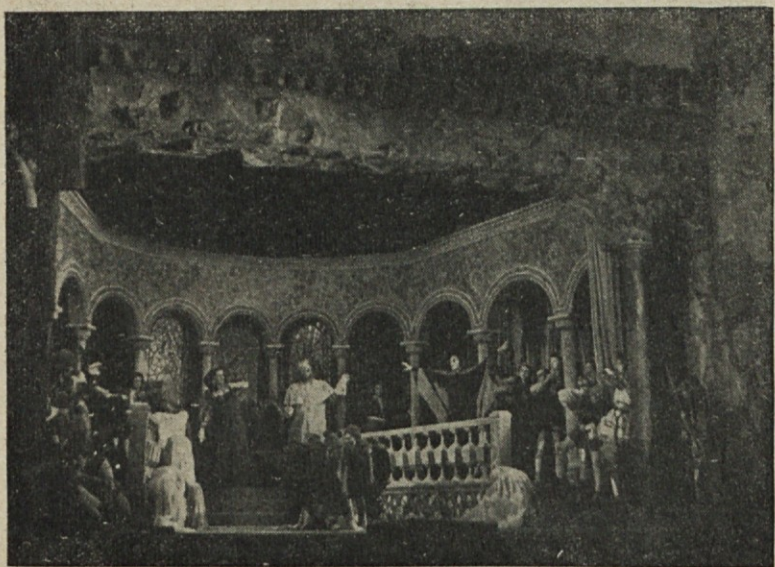
Kratek pogled nazaj in naprej

Pravzaprav bi moral takole pričeti: Križi in težave z režiserji v sezoni 1953/54. Pa bi preveč poglobil to zadevo in mogoče bi kdo pričakoval še kakšno posebno debato o zakulisnih spektaklih, ki so sicer čisto običajna nujnost tako obsežnega družinskega življenja, ne ustvarjajo pa resnih problemov, ki bi se vlekli skozi vse leto, in jim zatorej ne pritiče zgodovinska veličina.

V početku je vse kazalo, da bo sezona potekala brez velikih pretresov. Za vse leto je bil kot vsako leto sestavljen repertoar, podpisane so bile pogodbe, oz. načelno obljubljeni režije, prišel

Škufca - Trnuljčica

je Slavko Jan s svojimi „Hlapci“, z delom je pričel stalni režiser PG Djurdjica Fleretova — tu pa se je začelo. Že proti koncu svoje režije je delala s stalno temperaturo, po premieri pa je morala precej zapustiti hišo in je še zdaj v bolniškem stanju.

Zdaj pa na lov za režiserji! (Posebno priljubljen šport med dramaturgi!) Na vso smolo je bil prav takrat mobiliziran ing. Viktor Molka, ki je bil predviden za tretjo režijo. Čez noč je bilo treba nekoga stakniti. Na srečo smo dobili iz ljubljanskega MG Jožeta Galeta, ki je Zemljanovo „Odločitev“ naštudiral v pičlih 16 dneh. Stvar je bila na moč aktualna, pa smo pohiteli. Nato pa smo cel teden strmeli v „luknjo“, ki je zazijala pred „Trnuljčico“. Srečka Tiča pred njegovo premiero jeseniških „Krajnskih komedijantov“ pod nobenimi pogoji nismo mogli privabiti v Kranj. — Z „Ekvinokcijem“ je Peter Malec pravočasno startal in vse je spet v najlepšem redu. Znaprej pa smo še kljub jasnim načrtom skeptični optimisti. Na kakšne nepričakovane „počitnice“ smo kar pripravljeni. Gostje imajo pač tudi drugje svoje obveznosti in nam na ljubo jih seveda ne bodo zanemarjali.

Če se zdaj ozremo nazaj in preštejemo dela po običajnih statističnih merilih, kakor se obračunava po navadi ob prvi polovici sezone in pa na koncu, potem so domača dela v taki večini kot malokdaj in malokje. In če ne pozabimo, da smo se obvezali, da bomo podpirali mlado slovensko dramatiko, potem ne pozabimo še na krstno uprizoritev. V celoti torej, če zaključujemo polletno bilanco z „Ekvinokcijem“:

Cankar: Hlapci

Gehri: Šesto nadstropje

Zemljan: Odločitev

Škofca: Trnuljčica

Vojnović: Ekvinokcij

3 slovenska, 1 hrvaško in 1 francosko delo;

3 drame, 1 komedija, 1 pravljica.

V drugi polovici sezone bomo gledali pretežno komedije: 3 komedije in 1 tragedijo.

Obnovili pa bomo po vsej priliki še „Volpona“.

Seznani se bomo najprej s komedijo španskega klasika Lope de Vega, ki jo je iz Bonna prinesel naš tehnični šef in igralec Lado Štiglic. Trenutno prevod še ni na razpolago — prevaja Jože Vovk — tako da tudi primernega naslova te komedije nimam pri roki. Režiral bo Dino Radojević.

Sledila bo tragedija modernega ameriškega dramatika Maxwella Andersona: „Zašlo je sonce“. Zgodba iz newyorškega predmestja, tragedija dveh mladih bitij v svetu gangsterskega podzemlja. Režiral jo bo stalni režiser ljubljanske Drame France Jamnik.

Predzadnji ali zadnji komad bo komedija prav tako ameriškega pisatelja Kesselringa: „Arzen in stare čipke“, ob njej pa bomo uprizorili ali kakšno salonsko komedijo Oskarja Wilda, morebiti pa tudi neko še neprevedeno bulvarsko pikanterijo pri nas šele komaj odkritega Francoza Roussina. Na oba ne morem prišesti. Da bomo zaključili sezono s komedijami, drži. Da pa se še pogajamo za zadnje režije, pa tudi drži. Nekaj bo že zraslo iz tega.

J. Ž.

Zapiski o gledališkem življenju na Dunaju

V času Hitlerja je neki Dunajčan pisal: »Dunaj je sedaj zares v hudi nevarnosti, da postane mesto muzejev, kamor bodo turisti hodili obiskovat le rojstne hiše in grobove velikih ljudi. Postalo bo navadno provincialno mesto v barbarizirani Nemčiji.« Hitler je mrtev, Dunaj se bije za novo življenje. Njegova kulturna pomembnost postaja iz leta v leto večja. Zato je tudi gledališko življenje živo.

Kaj uprizarjajo? V suši avstrijske dramatike poskušajo dvigniti mlade avtorje. Theater der Courage uprizarja Bobnarčka, ki ga je napisal Turgott Krischke. Kritiki zelo hvalijo njegovo dramsko znanje in umetniške sposobnosti. (Krischke postavi Bobnarčka v čas 30-letne vojne. Vojaška krdela se valijo preko dežele in sredi njih je »čisti norec« bobnarček, ki na pohodu spozna mlado deklo in jo skrrije pred pohoto vojakov. Vzljubi jo. Deklico pa izda konjar hotljivim vojakom. Grozna je bobnarčkova krivda, ki ni imel poguma, da bi z ljubljeno deklico zbežal).

V gledališču Esterhazy igrajo delo dramske pisateljice Margh Malline: *Sedem jader v viharju*. Pisateljica se sama prikaže na odru pred zastorom. Predstavi nam sedem mladih mož našega časa. Po zakonu niso krivi, sodišče jih ni obsodilo, ona pa jih obsodi zaradi njihovega egoizma, strahopetnosti, brezbržnosti, umora mlade deklice, (ki je sicer storila samomor, a vanj so jo pritirali fantje). — Kritika je to izredno zanimivo dramo neprijazno sprejela zavoljo »tendenčnosti«. Pisateljici očitajo, da premalo živi in čuti z osebami, ki jih predstavlja na odru. Pravijo, da gleda nanje zviška. Vse kaže, da gre za preveč suho analizo izredno perečega problema, ki pa je svež in nov v dramski tvornosti.

Zanimivo je tudi, da igrajo v Volkstheatru *Obleganje*, dramo, ki je nastala iz slavnega Camusovega romana Kuga. Kugo so prevedli že v celo vrsto jezikov in je brez dvoma eden najboljših francoskih romanov, ki so izšli po zadnji vojni. (Izšel je tudi v Beogradu.) Albert Camus je tudi dramski pisec in njegovi drami Kaligula in Pravičniki

predstavljata enega izmed vrhov današnjega dramskega vzpona na Francoskem. Ta veliki modrijan zahodne Evrope (in veliki prijatelj nove Jugoslavije), se v Obleganju bori proti nasilju, proti omejevanju človeka v njegovem najboljšem in najčudovitejšem hotenju, proti ponižanju človeka v navadno številko, ki ni več sposobna samostojno živeti.

*

Franz Kafka je srednjeevropski pisatelj (češkoslovaški žid nemškega jezika), ki je s svojimi deli odločilno vplival na sedanje evropsko pisanje. Njegova dela je izdal šele po smrti njegov najzvestejši prijatelj Max Brod. Zdaj pa je Max Brod predelal za oder Kafkin roman »Grad«. S tem sta oba glavna Kafkina romana (Grad in Proces) dobila tudi odsko obliko. (Proces sta priredila za oder A. Gide in J. L. Barrault).

*

Friedrich Dürrenmatt razburja Dunajčane v Volkstheateru. Napisal je komedijo Zakon gospoda Mississippija. Ta groteskna komedija zbujala veliko pozornost že zavoljo svoje posebne dramske tehnike, kajti pisec začne s koncem, se sredi igre pomakne za pet let nazaj in — v celoti obrne na glavo gledališke in prostorninske zakone. Zakaj pa ne, če na ta način nazorneje posreduje gledalcem zmešano in obubožano moralo današnjega časa? Pripoveduje nam namreč o državnem pravniku Florestanu Mississipiju, ki se »obsodi« v zakon z Anastazijo. Oba sta prej ubila svoja bivša zakonska tovariša: ona iz ljubosumja, on iz pravičnosti. Zdaj pa začenjata živeti znova, a zgodba, ki jo morata živeti, je smešna, strašna in absurdna ...

*

Joseph Kramm je za svojo dramo Labirint dobil l. 1952 znamenito Pulitzerjevo nagrado in je imel seveda v Ameriki s svojim delom velik uspeh. Zdaj so njegovo dramo igrali tudi na Dunaju, ampak dunajsko občinstvo in kritika nista s kaj vročim navdušenjem ploskala drami ali jo hvalila. Vendarle pa drama brez dvoma predstavlja velik umetniški vzpon ameriške dramatike in s svojo kritiko ameriške družbe podobno kot Smrt trgovskega potnika na poseben način posveti v labirinte človeškega srca. Kramma so igrali v gledališču Josephstadt.

*

V gledališču Kosmos pa so uprizorili Marčeve Ide, delo ameriškega pisatelja Thorntona Wilderja, ki so ga po romanu priredili za oder. Kritika ocenjuje delo kot izredno mikavno, napeto, duhovito in po dramski strani odlično. Dejanje se prične par mesecev pred Cezarjevo smrtjo. Pred nami stoji človek, ki ne brodi samo po krvi, temveč tudi napeto razmišlja o problemih svojega časa, o nujnosti diktature, o pesništvu, o ljubezni, o verovanju. Človek je, ki ljubi kot ljubijo drugi ljudje in ni heroj, temveč se prične osebno. — Wilderjev roman je napisan v pismih in je dosegel v Ameriki zelo velik uspeh. Vse kaže, da je vžgala tudi dunajska uprizoritev.

*

Heinz Coubier je napisal dramo *Jutri je še en dan*. Igrali so jo v Theatru der Courage. Coubierova igra je zabavna in hkrati resna mešanica stare in moderne odrske tehnike. Po vsebinski strani je lahkotna, a vendar ne brez globine. Osnovna značilnost komedije je: slavošpev življenju. Prikazuje nam Janino, ki kar naprej in naprej klepeta o moških in jih zelo neugodno ocenjuje, ne da bi o njih kaj dosti premišljala. Ko pa se njena hči Janette sklene z mladim moškim, ki je že vsega življenja sit, postane Janina, ki je bila doslej površna ženska klepetulja, pravi angel, ki bedi nad svojima varovancema ter ju vodi skozi nevarnosti življenja. Ni čuda, da vzklika: »Naj živi življenje!«

*

Ze iz teh drobnih podatkov je videti, da se stremljenje dunajskih gledališč skuša obračati za najznačilnejšim, kar danes na področju dramatike pišejo po svetu. Zato tudi niso mogli mimo angleškega dramatika Christofora Fryja. V gledališču Parkring so uprizorili njegovo dramo *En feniks je preveč*. Na duhovit in hudomušen način opisuje Fry v izredni pesniški obliki *Dynameno*, ki ji umre mož. nakar se ona odloči, da bo na njegovem grobu čakala smrti. A življenje je nepremagljivo: mlad rimski vojak vdre v grobnico, se zaljubi v *Dynameno*, ona pa vanj. Nastane vrsta moralnih zapletov. Razumljivo je: zмага je strani tistih, ki jih vodijo svetle sile življenja.

Vse kaže, da tudi dunajsko gledališko življenje vodijo zdrava načela v izbiranju programa. To lahko spoznamo že iz skopih zapiskov, v katerih smo hoteli prikazati le najpomembnejše novosti, ki so se pokazale v odrskih lučih zdnjega časa.

J. J.

Igralec - človek

Rad bi, da bi pri gledališču spet postala važnejša slika kakor pa okvir, važnejši pesnik in njegova bit, važnejši v celoti dozorel igralec kakor prometejski pretvarjalec. Rad bi pomagal pesnikom in podpiral oblikovalce človeških duš, ali z drugo besedo: igralce. Konstruktivno nadarjeni pisatelji časovnih iger, društveni bard, ščuvalski pridigarji in lovci na aktualnosti se zlahka uveljavijo. Pesniki, ki so glasniki tega, kar je večno aktualno, kar je vsem skupno, kar družji v človeško občestvo vse gledališke oblikovalce od galerije do prve vrste parterja — ti pesniki pa imajo težave.

Res je, da pravi pesniki ne ustvarjajo plakativne reportaže, ki mora vpiti, da bi jo ljudje slišali. Rad bi pomagal pritajenim, samo po sebi umevnim, smiselnim pisateljem, ki govore o človeku, kakršen je vedno bil in bo, da bi se uprizarjala njihova dela.

*

Igralec, ki naj igra pesniška dela, mora biti predvsem človek. Tako bogat, kot je le mogoče; otroško občutljiv; kar se da blizu

povezan z vsem, kar človeka uničuje in osrečuje; kar je onstran mnogoterim vtisom mnogoterega življenja, resničen v sebi, ljubeče vsake morale, toda povsem tostran etike; ki nosi v sebi zavest nekega — vseeno kako občutenega in predstavljenega veličastja.

Temu igralcu — temu oblikovalcu iz osnove — bi bil rad v oporo. Toda ne nekdo, ki bi ga učil hoditi po bergljah učinka. Rad bi mu razvezal spone, rad bi ga vodil k njegovemu najbolj lastnemu Jazu in mu dal vero v prirodno povezanost tega Jaza. Rad bi ga — če bi bilo treba — pahnil v dvom, ki naj bi ga ustvarjalno razjedal ali mu, če bi bilo spet treba — vzbudil čut samozavesti, da bi s trdnim nagibom do igranja, kakor je dan otroku, šel po svoji poti. Rad bi bil nekdo, ki bi ga prepričal o tem — kadar bi pričel spoznavati globoko nekoristnost svojega poklica, da je neprecenljiv dar za verni in dvomeči svet da je kažipot v otroške in nebesne daljave. Da mu je dana velika sreča, da lahko s svojo igro predstavlja nasprotje pokvarjenosti in njemu nasproti popolnost nedeljivega človeka. Rad bi ljudem vedno znova dopovedal, da je igralec nadvse važen in da ga ni mogoče pogrešati v brezbarvni puščavi civiliziranega sveta — da je živopisani preostanek srečne prvobitnosti, ki zajema v sebi vse skale človeških občutij od Kalibana do Ariela.

Igralca ni mogoče narediti. Lahko pa ga prevzgojimo iz navadnega pretvarjalca v oblikovalca (tako, da mu vrnemo vero vase ter zbudimo v njem fanatizem, da bo odkrival zadnje resničnosti svoje biti, da bo pokazal v praktičnem delu, da more taka resnična bit dati mnogim pesniškim podobam, podobam mnogoterih stopenj in oblik živo resnico in resničnost.

Heinz Hilpert

„Vina Kranj“

Vam nudi: vse vrste kvalitetnih namiznih vin, prvovrstna buteljčna in vskleničena vina, likerje, pristni domači sadjevec in ostale alkoholne pijače po konkurenčnih cenah. — Vse vrste brezalkoholnih pijač, pivo „Union“ v sodih in steklenicah. Radensko vodo, silon in vse vrste kisa po najnižjih cenah in v vsaki količini. — Cenjene obiskovalce opozarjamo, da v vseh trgovinah in gostilnah zahtevajo v svoje zadovoljstvo naše kvalitetne alkoholne pijače!

Za vsa naročila in informacije kličite telefon
Kranj 336, 324, 297, Skofja Loka 26, Tržič 49

Kvaliteta, nizke cene, solidna postrežba

Skladišča: Kranj, Skofja Loka, Tržič

„Vina Kranj“

INDUSTRIJA BOMBAŽNIH IZDELKOV

„IBI“

KRANJ

Vam nudi po konkurenčnih cenah:

gradl za žimnice črtasti

gradl za žimnice jaquard v več barvah in kvalitetah

blago za ženske obleke karo

blago za posteljnino

oxforde

narodno platno

keperflanelo progasto za pižamo in

tenisflanelo

V „DELIKATESI“ - KRANJ

je bila 12. aprila 1953 otvoritev

novega gostinskega lokala

Kvalitetna vina, desertna vina, likerji,
turška kava in vsakovrstna
mrzla jedila itd.

N O V O Z A V A S !

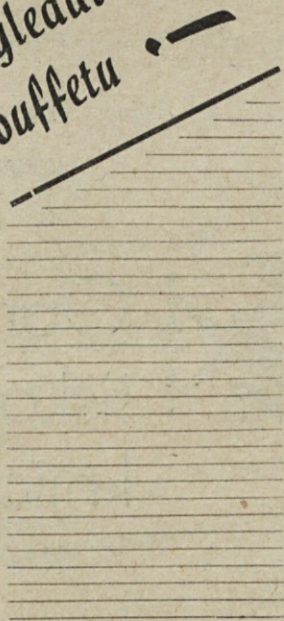
*Iskrene čestitke
usem naročnikom
za Novo leto 1954!*

Gorenjska
tiskarna in
knjigoveznica

K r a n j

Med odmori
se okrepčajte
v gledališkem
buffetu

prešernovo
gledališče kranj
sezona 1953-54